

DE GENTSE SINT-NIKLAASPAROCHIE IN 1681

Demografisch-historische studie

DOOR

H. VAN WERVEKE

1. BRON

Onderstaande studie was mogelijk dank zij het bestaan van een bijzonder belangrijk document, de *Exactus Animarum Status Ecclesiae Parochialis sancti Nicolai Gandavi Inchoatus 15. Aprilis Anni 1681 per R. Dominum Rogerium Nottingham Sae The. Bac. Canonicum, ac Pastorem*. Het maakt deel uit van een in perkament ingebonden register, dat in het Gentse stadsarchief wordt bewaard¹. De bladen zijn ca 0,20 m. op 0,155 m. groot; zij zijn van het 10^e tot het 85^e genummerd, met inkt, van 1 tot 76, door een hand van de tijd zelf, en verder tot 172 met potlood door een moderne hand. Het vierde ongenummerd blad vormt het titelblad; daarop volgen enige inleidende bladzijden. De eigenlijke *status animarum*, d.w.z. de beschrijving van de parochie, straat na straat en gezin na gezin, beslaat de folio's 1° tot 76°. Van f° 76° tot f° 79° komen nog een aantal aanvullende, gelijktijdige gegevens voor, en op f° 79° en f° 80° enige statistische aantekeningen uit het midden van de 18^e eeuw. Van f° 80° tot f° 90° is het register onbeschreven. Daarop volgt, van f° 91° tot f° 163°, een kroniek van de Sint-Niklaaskerk, gaande van 1657 tot 1690, waarna f° 163° en v^o nog enige jongere aantekeningen brengt. De overige bladzijden zijn weer onbeschreven.

Een *status animarum*, zoals de hier besprokene, is blijkbaar op aandringen van de bisschoppelijke overheid tot stand gekomen. De parochiepriesters werden er in de 17^e en 18^e eeuw toe aangezet tot tellingen, ik zou haast zeggen tot inventariseringen van de hun toevertrouwde gelovigen over te gaan. Zelden zijn deze optekeningen zo uitvoerig als die voor de Sint-Niklaasparochie uit het jaar 1681. De *status* van een andere Gentse parochie (Sint-Maartens, Ekkerghem), die eveneens is bewaard gebleven, vertoont enige onvolkomenheden, die hem minder bruikbaar maken². Mechelen daarentegen kan op een document bogen, dat met het onze volkomen gelijkwaardig is. Het betreft de H.H. Petrus- en Paulus-

(1) V. VAN DER HAEGHEN, *Inventaire des archives de la ville de Gand*, (Gent 1896), blz. 229.

(2) VAN DER HAEGHEN, *Inventaire*, blz. 230. — Zie H. VAN WERVEKE, *De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de 17e en de 18e eeuw* (Verh. v.d. Kon. Vl. Acad. voor Wet., kl. der lett., Brussel 1948), blz. 8.

(3)

DE GENTSE SINT-NIKLAASPAROCHIE IN 1681

19

parochie, en is één jaar ouder dan dat van Sint-Niklaas. Het werd reeds vóór een dertigtal jaren uitgegeven, maar werd slechts onlangs, op overigens voortreffelijke wijze, bestudeerd door R. Boumans³. Het zal hierna, in de Excursus, uitvoerig ter sprake komen.

Wat Boumans over het Mechelse document zegt, is tevens, en woord voor woord, op het Gentse toepasselijk:

« Het groepeert, straat per straat en huis na huis, alle inwoners van het betrokken kwartier en leert ons niet alleen de familiehoofden kennen, doch ook hun inwonende bloed- en aanverwanten, alsmede het dienstpersoneel en alle andere personen, aan wie zij onderdak verschaffen. In sommige gevallen vermeldt de aangelegde lijst het beroep of het ambt van het familiehoofd en zeer dikwijls ook de ouderdom van de opgetekende personen, vooral van de kinderen. Dit laatste hoeft ons niet te verwonderen. De enquête van de pastoor moest hem immers toelaten — enkele kanttekeningen bewijzen zulks — contrôle uit te oefenen op het vervullen van de Paasplicht. Hij diende bijgevolg wel degelijk ingelicht te zijn over de ouderdom van de kinderen om te weten of deze binnen de Paastijd al dan niet tot de communiebank moesten komen »⁴.

Behalve in mijn *Curve*⁵ is, naar mijn weten, de Gentse *status* nooit gebruikt geworden⁶.

De auteur van de *status*, zoals op het titelblad wordt medegedeeld, is Rogerius Nottingham, kanunnik en pastoor van de te dien tijde collegiale kerk van Sint-Niklaas. Deze Nottingham, van Ierse afkomst, was op 3 augustus 1650 tot onderpastoor, en op 22 december 1656 tot pastoor van de parochie benoemd geworden⁷. De *status* vermeldt hem als wonende in de Cataloniëstraat, tegenover de kerk, met zijn zuster « Domicella Anna Bella, soror, religiosa », en met een dienstmeid.

Volgens het titelblad is men de *status* beginnen op te stellen op 15 april 1681, d.w.z. op de maandag van de goede week (Pasen viel dat jaar op 21 april), zoals ook de *status* van de H.H. Petrus- en Paulusparochie

(3) De tekst is uitgegeven door G. VAN DOORSLAER, *Un recensement de la paroisse des SS. Pierre et Paul en 1680* (Mechlinia, I, 1922, blz. 100-103, 122-124, 133-136, 153-157, 169-175, 178-179; II, 1923, blz. 9-11, 30-31, 45-48, 54-57, 71-79).

De bedoelde bewerking van de hand van R. BOUMANS draagt als titel: *De bevolking van de SS.-Petrus en Paulusparochie in 1680* (Hand. v.d. Kon. Kring voor Oudh., Lett. en Kunst v. Mechelen, dl. 57, 1953, blz. 171-187.)

(4) BOUMANS, blz. 173.

(5) *Curve*, blz. 8.

(6) F. DE POTTER (*Gent*, III, blz. 211) spreekt over een « *Status animarum ecclesiae parochialis Sti.-Nicolai*, over 't jaar 1690 ». Hij noemt hem « de volgende *status* ». Deze toespeeling op een oudere, alsook de datering, ten spijt, zou men geneigd zijn te denken dat De Potter ons document bedoelt. Daarmede is echter het feit in strijd, dat de inlichtingen die hij in verband ermede bekend maakt, betreffende de ketterse gezinnen van de parochie, slechts ten dele overeenstemmen met die van de *status* van 1681; de overige komen er niet in voor. Ik ben er evenwel niet in geslaagd een *status* van 1690 te ontdekken; evenmin heb ik bij De Potter op een andere plaats een vermelding van een « vorige » *status* gevonden.

(7) Zie *status*, f° 91°, alsook Bisschoppelijk Archief, B 156, 3806, f° 34 v°.

te Mechelen in de goede week van het jaar 1680 was opgesteld of althans begonnen⁸.

Is de Gentse telling ook nog in de loop van die week voltooid geworden, of is er langer aan gewerkt? Deze vraag is niet zonder zin. Het zou kunnen dat, indien de optekening van de gegevens over een al te lange tijdsduur was verspreid, de telling enigszins aan waarde zou inboeten. Een oppervlakkig onderzoek geeft de indruk alsof men er op enkele dagen mee klaar was gekomen. Er is immers op f° 14 v° een aantekening achteraf aangebracht, in een andere inkt en van een andere hand, waarin wordt medegedeeld dat een van de getelde personen reeds op 25 april 1681 was overleden.

Maar deze indruk is misleidend. Er zijn positieve gegevens die ons in staat stellen te bevestigen dat de telling in ongeveer zes weken is geschied. Bij de vermelding van zuigelingen wordt immers gezegd hoeveel maanden, soms hoeveel weken en in enkele gevallen hoeveel dagen zij oud zijn. Nu kan men meestal hun geboortedag in het register van de doopsels van de Sint-Niklaasparochie achterhalen. Ziehier dan deze gegevens die een stevig houvast bieden:

1°. f° 1 v°. *Ketelpoort*. De Schepper Adriana, geboren op 6 april, was 10 dagen oud de dag van de optekening. Deze geschiedde dus op 15 april.

2°. f° 26 r°. *H. Sacramentstraat*. Van Loo Anna, geboren op 7 april, was 15 dagen oud. Optekening: 21 april.

3°. f° 42 v°. *Kerkhof*. De Iwy Bartholomeus, geboren op 24 april, was 7 dagen oud. Optekening 30 april.

4°. f° 64 v°. *Predikherenlei*. Du Bois Jacobus, geboren op 10 mei, was 13 dagen oud. Optekening: 22 mei.

Het is natuurlijk niet uitgesloten dat bij het noteren van de leeftijd, vergissingen van een of twee dagen zijn begaan. Van grote betekenis zijn ze niet. Waar evenwel de leeftijd in weken of in maanden is opgegeven, wordt de basis van de berekening reeds veel onvaster. Toch moet ik hier nog een van die gevallen hier aanhalen, het laatste waarover we beschikken, dat ons een aanwijzing geeft wat het einde van de telling betreft:

f° 71 v°. *Gravenkasteel*. Maké Livinus, geboren op 8 mei, was drie weken oud. De optekening geschiedde dus in de laatste dagen van mei.

In anderhalve maand ongeveer is de *status* dus tot stand gekomen. De teller bezocht gemiddeld per dag ca. 17 gezinnen en tekende ca. 92 personen op. Er dient evenwel opgemerkt dat het tempo in de maand mei veel trager was dan in de tweede helft van april.

De beschrijving begint aan de zuidzijde van de parochie, met de Ketelpoort, en eindigt aan de noordzijde, met het Veerleplein. Voor elke

(8) BOUMANS, blz. 173.

straat⁹ krijgt men een opsomming van al de gezinnen die er wonen, maar er wordt nooit genoteerd dat meer dan één gezin een zelfde huis bewoont, behalve dan een randnoot « *in cavea* », als het een armoedig gezin geldt dat in een kelder huist. Het staat helemaal niet vast dat de teller alle dergelijke gevallen heeft genoteerd, zodat een statistiek ervan weinig zin heeft¹⁰.

Voor elk gezin worden alle leden afzonderlijk opgesomd, met de vereiste aantekeningen. Ziehier een voorbeeld dat een talrijk en welgesteld huishouden in de Veldstraat betreft (f° 13 r°):

Fam. Amplissimi Dni Conradi van der Brugghe, conciliarii regii in C.R.,¹¹

*D. Joanna Maria ux.,
Petrus filius an. 17,
Fredericus f. an. 15,
Aloysius f. an. 14,
Barbara fa. an. 12,
Petronella seu Isabella fa. an. 11,
Dla. Aldegonda van der Brugghe, soror,
Judocus de Mil, scriba,
Ambrosius Clement, famulus,
Petrus, famulus,
Joanna Vercauter, ancilla,
Maria Bigot, ancilla.*

De eigenlijke tekst van de *status* is van het begin tot het einde van dezelfde hand, maar een tweede hand heeft achteraf hier en daar korte randaantekeningen gemaakt, die betrekking hebben op het beroep van de betrokkenen, op de naam van de door hen bewoonde huizen, op hun latere lotgevallen, enz.

2. DE SINT-NIKLAASPAROCHIE.

Een betrouwbare studie over de indeling van de stad Gent in parochies onder het Oud Regime ontbreekt tot dusver. Wel liggen er heel wat gegevens voor het grijpen. Aldus somt de telling van 1786 de straten van elk van de parochies op¹². Justo Billet, in zijn *Polytyeboek*¹³, geeft eveneens een lijst, die evenwel slechts ten dele met die van 1786 overeenstemt: de verklaring van die afwijkingen is gedeeltelijk hierin te zoeken, dat sommige steegjes in het ene of in het andere geval werden

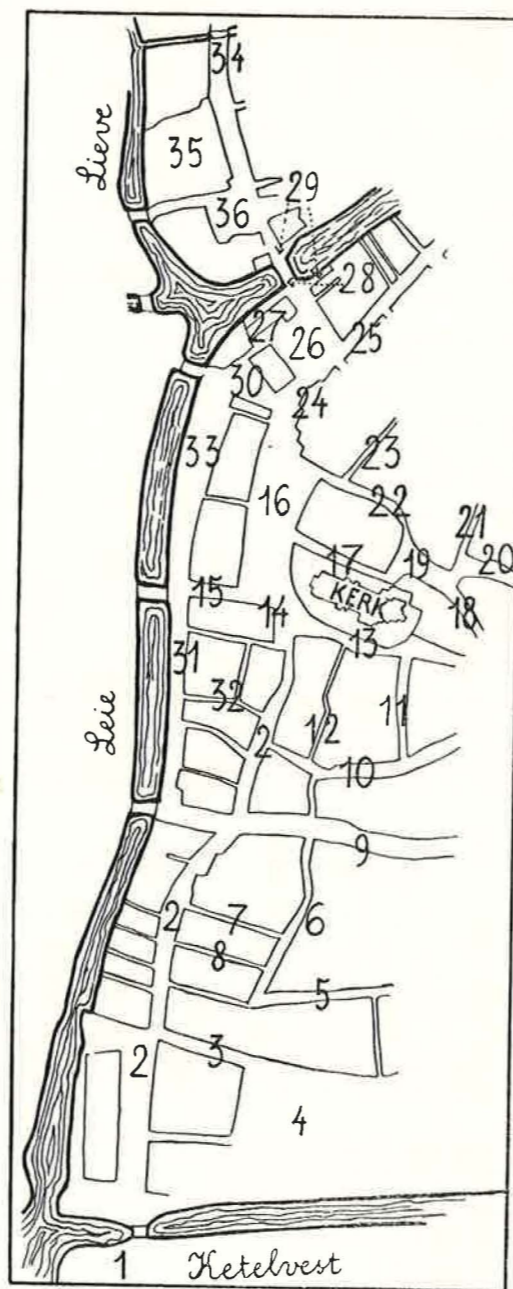
(9) De gegevens voor de Veldstraat zijn niet duidelijk gescheiden van die voor de meeste straatjes die er in uitmonden, zodat deze hoofdstraat van de parochie samen met deze straatjes in onze statistiek als één complex is opgenomen.

(10) De aantekening op f° 79 v° betreffende de toestand van de parochie in 1741 zegt daarentegen uitdrukkelijk dat er in dat jaar 715 huizen en 45 (bewoonde?) kelders waren.

(11) De niet geursiveerde woorden zijn van een andere hand.

(12) DE POTTER, I, blz. 580-587.

(13) In handschrift bewaard in de bibliotheek van het Gentse stadsarchief. Zie deel I, f° 152 v° - 153 r°.

verwaarloosd; bovendien dragen zij niet steeds dezelfde benaming. Een nauwkeurige afbakening wordt verder bemoeilijkt door het feit, dat sommige straten gedeeltelijk tot een parochie, gedeeltelijk tot een andere parochie behoorden, zonder dat nader bepaald werd waar precies de grens liep. Er kunnen zich ook in de loop der jaren grenswijzigingen hebben voorgedaan.

Bij wijze van toelichting tot deze studie heb ik er mij toe beperkt een fragment van het Gentse stadsplan, zoals Des Marez het in zijn *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge* (Gent-Parijs 1898) heeft afgebeeld, na te tekenen. De arabische cijfers die er op zijn aangebracht duiden de straten van de parochie aan, in de volgorde waarin zij in de *status* verschijnen en waarin zij ook in onze statistische tabellen zijn opgenomen.

Men verlieze niet uit het oog, dat de Sint-Veerleparochie, die zeer klein was en tot 1614 zelfstandig was gebleven, in dat jaar met de Sint-Niklaasparochie werd versmolten.

3. DE STATUS ALS BRON VOOR DE SOCIALE GESCHIEDENIS.

Behalve over de stof die in de hiernavolgende demografisch-historische studie is verwerkt, licht de *status* ons nog over tal van andere aspecten van het sociaal leven van de parochianen in.

Zoals te verwachten was, schonk de pastoor in het bijzonder aandacht aan de rechtgelovigheid en aan de levenswandel van de hem toevertrouwde bevolkingsgroep. In de ongenummerde inleidende bladzijden (waarvan men kan aantonen dat zij achteraf zijn geschreven) gaf hij een systematische opsomming van de ketterse en van ketterij verdachte gezinnen, met verwijzing naar de bladzijden van de *status* waarop zij worden beschreven. Niet alle aldaar als verdacht vermelde gevallen weerhield hij evenwel in de inleiding¹⁴. Alles bijeengenomen waren er in de parochie vier ketterse en acht van ketterij verdachte gezinnen. Blijkens latere aantekeningen verlieten vijf ervan enige jaren later de parochie.

Een zestal gezinnen krijgen aanmerkingen wat hun zedelijk gedrag betreft. Dat van Cornelis Versmessen, bij de Recolettenbrug, « in 't Haesken » (thans Café du Midi), is *malae vitae* (f° 3 v°). In de Veldstraat woont Joanna Maria de Clercq, echtgenote van M. Matton, samen met *baro de Picar, miles*, en verdieft blijkbaar daarvoor de slechte noot: *mulier malae famae* (f° 10 v°). Godfried Fromont, in dezelfde straat, is met zijn schoonzuster hertrouwd, krachtens een in verdachte omstandigheden verleende dispensatie, zodat de pastoor aan de wettigheid van de kinderen twijfelt (f° 14 r°). Een ander gezin is *malae vitae*, want *cum filia incontinente* (f° 33 r°), een echtgenote is insgelijks *malae vitae* (f° 46 v°) en een ganse familie, echtbaar en drie kleine kinderen, wordt als *inhonesta* gekwalificeerd (f° 57 v°).

(14) Daar deze gegevens belangrijk zijn voor de nageschiedenis van het protestantisme in onze gewesten, worden zij in aanhangsel afgedrukt, samen met enige soortgelijke excerpten uit een andere bron.

De steller heeft een klaar beeld van de samenstelling van zijn parochie: ten bewijze, de opsomming en de omschrijving, die in zijn inleiding zijn opgenomen, van de drie en twintig gebuurten waaruit zij bestond, met (meestal) de namen van de toenmalige dekens¹⁵.

In de eigenlijke *status* begint hij zijn beschrijving bij het zuidelijke uiteinde van de parochie, en wel bij de Ketelpoort. Daarop volgt de Veldstraat, die met een drietal er in uitmondende straatjes een bevolkingsgroepering van 154 gezinnen en 883 personen vormde, d.w.z. respectievelijk 20,3 en 21,4 % van de ganse parochie. Sociaal gezien was het een zeer gemengd milieu, zoals de parochie zelf, maar in doorsnee had het toch een enigszins hogere standing: dat blijkt uit het feit dat het dienstpersoneel er sterker vertegenwoordigd was: het mannelijke en het vrouwelijke respectievelijk door 42 en door 82 personen, d.w.z. 26,4 en 23,6 % van deze stand in de ganse parochie.

Aanzienlijke families waren er inderdaad in de Veldstraat in vrij groten getale, zoals die van *amplissimus dominus Van der Goust*, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, en zijn echtgenote Maria Basilia de Booms; hun kinderen zijn respectievelijk twee jaar en twee manden oud; het personeel bestaat uit één *scriba*, één koetsier, één dienstknecht, twee dienstmeiden en één min; ook woont er een bloedverwante van de vrouw in (f° 2 v°). Een schrijvende tegenstelling daarmede vormt een huishouden dat in een kelder huist, hoewel het uit meer dan tien personen bestaat: een weduwe, haar vier kinderen, vier bij de voornaam aangeduide *advenae* en een onbepaald aantal niet verder individueel aangeduide andere *advenae* (f° 10 v°).

De Zonnestraat, met haar 12 gezinnen, vertoont hetzelfde gemengd karakter, terwijl de Kouter, of althans de negen gezinnen die aldaar van de parochie deel uitmaken, overwegend aristocratisch is.

In de Lange en in de Korte Mere ontbreekt het dienstpersoneel bijna geheel, en in de Bonte Leeuwstraat volledig. Omtrent de sociale toestand in deze laatste steeg wordt trouwens elke twijfel weggenomen door een opmerking van de *status* zelf: alle gezinnen ontvangen er steun van de H. Geesttafel (f° 24 r°). Met het Heilig Sacramentstraatje is het nauwelijks beter gesteld.

De Voldersstraat geeft een eigenaardig beeld. Benevens de kerk met het college van de Jezuïeten omvat ze de behuizing van 14 gezinnen, tellende 55 personen. Het vrouwelijk element overweegt er uitzonderlijk sterk, met 43 individuen tegen 12, in zover het om volwassenen gaat zelfs met 38 tegen 5. De verklaring is dat deze straat door een groot aantal *devotae* is bewoond, van wie er soms verschillende tot een zelfde huishouden behoren. Men vindt er evenwel ook twee *studiosi* en een *Lovanii studens*.

De Bennesteeg daarentegen is een van de zeldzame straten met een in meerderheid mannelijke bevolking. De doorslag geeft er een jongens-

(15) Over de gebuurtedekenijen zie: H. VAN WERVEKE, *De gebuurtedekenijen te Gent onder het Oud Regime* (in: Koninklijk Verbond van de Gebuurtedekenijen der Stad Gent: Tien lustrums geleden, Gent 1953, blz. 25-28).

weeshuis, met 12 bewoners (f° 29 r°). Als een eigenaardigheid zij nog vermeld dat in deze straat ook Cornelia van Hamme woont, de eeuweling van de parochie.

Het Heilig-Geeststraatje is, op een welgesteld gezin na, aan de schamele kant, evenals de Kromme Steeg, waarmede dan weer de Cataloniëstraat, langsheen de kerk, een scherp contrast vormt: hier verblijven immers enkele adellijke families, benevens verschillende geestelijken.

De Kleine Korenmarkt, met 11 gezinnen, telt op zijn minst vier herbergen (Audenaerde, In Lappersfort, In de Grote Sterre, In de Kleine Sterre), wat tot een hoog percentage van dienstpersoneel aanleiding geeft. Op de Grote Korenmarkt bevindt zich het Chastelet, de stadsgevangenis, waar 29 personen zijn opgesloten, waarvan twee, voor criminele zaken, lijfstraffen ondergaan. De overigen zitten voor schulden. Geen onder deze gevangenen is van ketterij verdacht. — Ook op de Grote Korenmarkt zijn er een paar herbergen, terwijl er ook vrij wat gezinnen in kelders wonen.

De volgende straten, Kerkhof, Korte Ridderstraat, Putte, Poeljemarkt, Ketelstraat, Roosestraat, geven weinig aanleiding tot opmerkingen. In de Korte en in de Lange Munt valt het bijzonder talrijk vrouwelijk personeel op, in de Korte Munt tot 23,5 % van de bewoners. In een viertal gevallen wordt uitdrukkelijk gezegd dat een bepaalde werkkraft een *ancilla officinae* (f° 54 r°) of een *officinaria* (f° 52 v°) is. Het zijn inderdaad uitgesproken winkelstraten.

De straten in de omgeving van de Vismarkt, zowel als deze markt zelf, de Predikherenlei en de Korenlei vertonen geen opvallende trekken, althans zij komen in de *status* niet tot uiting. Anders is het gesteld met de Geldmunt, waar de steller vrij dikwijls het beroep van de familiehoofden aanduidt. Zoals het wegens de nabijheid van het Gravensteen, waar de Raad van Vlaanderen zetelde, te verwachten was, wonen in de straat procureurs (twee), raadsheren (twee) en beambten (een) van, en advocaten bij die Raad; bovendien, en dat zal ook wel geen toeval zijn, twee boekhandelaars. Er verblijft bovendien een schepen van de eerste bank. Tegen 's Gravensteen aan woont nog een andere procureur. In het steen zelf zijn 24 criminele en civiele gevangenen opgesloten.

De *status* eindigt met het Veerleplein. Een aparte plaats neemt aldaar het Wenemaershospitaal in. Het was door 27 vrouwen bewoond, daarin begrepen de overste en drie dienstmeiden.

4. TOTAAL AANTAL INWONERS

Onder aan elke bladzijde van de *status* heeft een latere hand enerzijds het aantal communicanten, anderzijds het aantal niet-communicanten samengeteld. Het algemeen totaal van beide categorieën is een eerste maal onder aan f° 75 v° opgetekend: het bedraagt er respectievelijk 2956 en 1110.

Dezelfde, of een andere, hand kwam op f° 76 r° op deze gegevens terug in de hiernavolgende uiteenzetting:

«Ex hoc praefato statu animarum, sic facto:
*numerus communicantium ascendit hoc anno 1681 in hac parochia, cum
 districtu Stae Pharaïldis, ad bis mille, nongentas, quinquaginta, sex ani-
 mas* 2956

Numerus parvulorum, ad mille, centum, et decem animas.
 1110
 —————
 4066

*In districtu Stae Pharaïldis numerus communicantium ascendit, ad tre-
 centos quadraginta, et duas animas* 342
Parvulorum, ad centum et sedecem. 116
In toto districtu, sunt animae 458
In tota parochia Sti Nicolai cum districtu 4524 »

Dit laatste cijfer, dat trouwens evenals sommige van de vorige, over een ander cijfer heen is geschreven, is klaarblijkelijk foutief. Men heeft hier inderdaad het cijfer 458, aantal zielen van het district Sint-Veerle, bij het cijfer 4066 gevoegd, waarin het reeds begrepen was.

In mijn *Curve* wees ik terloops op de betekenis van de *status* van 1681. Te dier gelegenheid had ik de totalen onderaan op de bladzijde nogmaals samengeteld en had ik als eindcijfer 4178 gevonden¹⁶.

Dit resultaat is evenmin juist gebleken, daar de totalen per bladzijde, zoals zij in het handschrift voorkomen, niet correct zijn berekend. Nu ik voor de onderhavige studie alle in de *status* opgetekende personen op steekkaarten heb gebracht, is het me mogelijk een cijfer te geven dat werkelijk met de som van de afzonderlijke optekeningen van de bron overeenstemt, namelijk 4120.

Toch vergt ook dit cijfer enige toelichting:

1° werden in het totaal opgenomen, enkele groepen, die wel in de *status* voorkomen, doch blijkbaar vreemd zijn aan de bevolkingseenheid die de parochie vormt:

- a) het klooster van de Recolletten, met 60 bewoners (f° 2 v°);
- b) in de Veldstraat zes ongenoemde soldaten *incertae habitationis* (f° 4 v°);
- c) het college van de Jezufeten in de Voldersstraat, waarvan het aantal bewoners niet vermeld wordt (f° 27 r°);
- d) de 29 gevangenen van het Chastelet, op de Grote Korenmarkt (f° 37 r°);
- e) de 24 gevangenen van 's Gravensteen (f° 71 v°);

2° in één geval is het aantal leden van een huishouden niet nauwkeurig opgegeven (f° 10 v°), waar bij een in een kelder huizende mensengroep nog spraak is van een niet gespecificeerd aantal zelfs niet bij hun voor-

(16) VAN WERVEKE, *Curve*, blz. 8.

naam genoemde *advenae*¹⁷. Ik heb hen als één eenheid genoteerd. In feite is het cijfer 4120 dus een minimum.

In mijn *Curve* noteerde ik reeds, dat latere pastoors achteraan in de *status* het aantal hunner parochianen hebben opgegeven. Wij weten evenwel niet of deze gegevens het eindresultaat zijn van zo nauwkeurige tellingen als die van 1691. Ziehier dan de volledige tekst van deze notities (f° 79 v° en 80 r°):

«Anno Dni. 1741 numerus animarum in hac parochia
degentium erat 3469
Communicantium 2754
Non communicantium 715
Domorum 715
Cavearum 45

*Anno Domini 1749 numerus animarum in hac parochia
 degentium erat* 3358
Communicantium 2656
Non communicantium 702

*Anno Domini 1765 numerus animarum in hac parochia
 sub me pastore Joanne Francisco De Le Bulcke
 degentium erat* 3359
Communicantium 2612
Non communicantium 747 »

Deze drie reeksen gegevens verlenen elkaar steun doordien zij alle wijzen op een zelfde gevoelige daling van het bevolkingscijfer van de Sint-Niklaasparochie, tussen het laatste kwart van de 17^e eeuw en het midden van de 18^e, daling die men weerspiegeld vindt in die van het aantal der geboorten¹⁸. Zij worden trouwens bevestigd door het cijfer van de algemene telling van 1786, dat 3250 beloopt¹⁹.

(17) Zie hiervóór, blz. 24.

(18) *Curve*, blz. 8.

(19) DE POTTER, I, blz. 588.

5. INDELING DER BEVOLKING IN GEZINSHOOFDEN, INWONENDE KINDEREN EN ANDERE INWONENDEN

STRATEN	GEZINSHOOFDEN					INWONENDE KINDEREN			ANDERE INWONENDEN							TOTAAL aantal INWONERS		
	echtparen	wedvrouwen	wedvrouwen	Ongehuwd		zoons	dochters	totaal	familieleden		dienstpersoneel		vreemden		totaal	M.	V.	algemeen totaal
				M.	Vr.				M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.				
1. Ketelpoort	6					5	7	12				1	1	3	5	12	17	29
2. Veldstraat enz.	107	9	22	8	7	63	194	357	19	31	42	82	34	57	266 ²¹	381	501	883 ²¹
3. Zonnestraat	8	1	3			16	12	28		2	6	8		3	19	31	36	67
4. Kouter	7		2			10	9	19	1	5	11	10	1		28	30	33	63
5. Lange Mere	2					2	4	6	1		1	1	1		4	7	7	14
6. Korte Mere	12		3		1	17	10	27	2	6		3	5	5	21	36	40	76
7. Bonte Leeuwstraat	6	1	4	1	2	11	17	28	1	7			2	3	13	22	39	61
8. H. Sacramentstraat	17		2		1	20	22	42		2		1	1	5	9	38	50	88
9. Voldersstraat	2		5		7	7	5	12		3		8	3	13	27	12	43	55
10. Bennesteeg	16		1	2	2	16	13	29	2	1	4	5	15	11	38	55	49	104
11. H. Geeststraat	11	1	2			15	17	32		4		3	2	8	17	29	45	74
12. Kromme Steeg	14	1	2	1	2	8	22	30	6	2		3	7	11	29	42	51	93
13. Cataloniëstraat	16	1	3	3	3	21	30	51	3	9	7	10	3	9	41	55	79	134
14. Kleine Korenmarkt	9	1	1			11	18	29	2		3	6	2		13	28	34	62
15. Sterrestraat	10		2			11	25	36		1	2	5	5	1	14	28	44	72
16. Grote Korenmarkt	41	1	9			46	57	103	6	11	20	22	10	1	70	125	140	265
17. Kerkhof	11	1	3	1	1	25	24	49	1		2	4	11	2	20	52	45	97
18. Korte Ridderstraat	11	1	1		1	15	16	31	2	4	3	7	2	2	20	34	42	76
19. Putte	2		2			8	6	14			1	4			5	11	14	25
20. Poeljemarkt	4	1				3	7	10	2			5		1	8	13	14	27
21. Ketelstraat	20	1	2			29	28	57	4	5	8	16	10	5	48	72	76	148
22. Donkersteeg	21		3		1	29	28	57	3	7	7	15	4	2	38	65	76	141
23. Rozestraat	9					14	13	27		1	2	1		6	10	29	26	55
24. Korte Munt	10	1	3	1		24	21	45	1	1	1	23	2		28	40	58	98
25. Lange Munt	15	2	2			20	30	50	3	3	5	16		4	31	45	70	115
26. Vismarkt	8		1			5	7	14 ²⁰	1	1	1	9			12	15	26	43 ²⁰
27. Penskransen	2		1			1	6	7							7	3	9	12
28. Supra Pontem	2	1				4	4	8							8	7	6	13
29. Ad Flumen	14		4			21	20	41	4	8	4	6			22	43	52	95
30. Hooiaard	24		2	1		31	25	56	4	5	8	10	3	1	31	71	67	138
31. Predikherenlei	20	1	4			26	31	57	7	3	4	14	3	3	34	61	75	136
32. Achter de Valcke	24	1	3	1		38	37	75	2	2		4	9	14	31	75	84	159
33. Korenlei	24	2	4			37	46	83	2	4	2	11	4	2	25	71	91	162
34. Geldmunt	28	1	3		1	34	45	79	7	9	7	16	4	5	48	81	107	188
35. Gravenkasteel	3		1			4		4	2	2	2	3			9	11	9	20
36. Veerleplein	30	1	9	1	5	39	45	84	5	10	6	16	5	30	72	87	145	232
	566	30	109	20	34	1786	901	1689 ²⁰	93	149	159	348	149	207	1106 ²¹	1817	2300	4120

(20) Het geslacht van twee kinderen is niet bekend.

(21) Het geslacht van één inwonend familielid is niet bekend.

6. SAMENSTELLING DER GEZINNEN : AANTAL KINDEREN

STRATEN	AANTAL GEZINNEN MET 1, 2, 3, ENZ. KINDEREN									Totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1. Ketelpoort	1	1	0	1	1					4
2. Veldstraat enz.	33	23	20	18	12	8	3	1	1	119
3. Zonnestraat	1	2	3	1	2					9
4. Kouter	2	1	2	1	1					7
5. Lange Mere	1	0	0	0	1					2
6. Korte Mere	4	4	1	3						12
7. Bonte Leeuwstraat	2	2	3	2	1					10
8. H. Sacramentstraat	6	4	6	0	2					18
9. Voldersstraat	0	2	0	2						4
10. Bennesteeg	3	3	2	1	2					11
11. H. Geeststraat	1	3	3	1	1	0	1			10
12. Kromme Steeg	4	2	3	2	1					12
13. Cataloniëstraat	4	2	5	3	2	1				17
14. Kleine Korenmarkt	4	2	1	3	0	1				11
15. Sterrestraat	1	7	1	0	2	0	0	1		12
16. Grote Korenmarkt	15	7	4	6	5	1	1			39
17. Kerkhof	4	1	4	1	1	1	1	0	1	14
18. Korte Ridderstraat	1	5	3	1	0	0	1			11
19. Putte	1	0	1	1	0	1				4
20. Poeljemarkt	1	1	1	1						4
21. Ketelstraat	3	1	4	3	3	1	1			16
22. Donkersteeg	6	3	0	0	5	1	2			17
23. Rozestraat	2	0	3	1	0	2				8
24. Korte Munt	4	3	2	2	1	0	0	2		14
25. Lange Munt	2	3	1	5	2	0	0	0	1	14
26. Vismarkt	4	2	2							8
27. Penskramen	0	1	0	0	1					2
28. Supra Pontem	1	0	0	0	0	0	1			2
29. Ad flumen	1	4	3	1	1	1	0	1		12
30. Hooiaard	4	13	2	2	1	0	1			23
31. Predikherenlei	3	4	2	3	3	1	1			17
32. Achter de Valcke	2	10	9	1	3	0	1			26
33. Korenlei	4	7	11	1	3	1	1			28
34. Geldmunt	7	8	7	2	1	1	0	2		28
35. Gravenkasteel	1	0	1							2
36. Veerleplein	11	8	3	3	6	1				32
TOTAAL (gezinnen)	144	139	113	72	64	22	15	7	3	579
in %	24.9	24.0	19.6	12.4	11.1	3.8	2.6	1.2	0.5	100
TOTAAL (kinderen)	144	278	339	288	320	132	105	56	27	1689
in %	8.5	16.5	20.1	17.1	18.9	7.8	6.2	3.3	1.6	100

7. SAMENSTELLING DER HUISHOUDENS : AANTAL LEDEN

STRATEN	AANTAL HUISHOUDENS BESTAANDE UIT 1, 2, 3, ENZ. LEDEN												meer dan 12	totaal		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12				
1. Ketelpoort	0	1	0	2	1	0	2									6
2. Veldstraat enz.	0	12	28	19	20	18	22	12	3	9	5	2	1(19)			153
3. Zonnestraat	0	2	0	2	2	3	0	1	1	1						12
4. Kouter	0	1	0	1	2	0	1	2	0	0	0	2				9
5. Lange Mere	0	0	0	0	0	1	0	1								2
6. Korte Mere	0	2	4	4	1	2	0	1	1	1						16
7. Bonte Leeuwstr.	0	2	2	5	2	1	1	1								14
8. H. Sacramentstr.	0	2	5	5	2	3	3									20
9. Voldersstraat	0	3	3	3	3	1	1									14
10. Bennesteeg	0	4	4	1	5	2	1	3	0	0	0	1				21
11. H. Geeststraat	0	3	1	0	2	5	2	0	0	0	1					14
12. Kromme Steeg	0	3	6	0	5	1	3	1	1							20
13. Cataloniëstraat	0	2	7	2	6	3	1	3	0	1	0	1				26
14. Kl. Korenmarkt	0	0	3	1	1	3	1	1	0	0	1					11
15. Sterrestraat	0	0	1	3	2	2	1	1	1	0	1					12
16. Gr. Korenmarkt	0	4	9	9	10	7	6	2	2	0	0	1	1(14)			51
17. Kerkhof	0	1	4	3	1	2	1	1	3	0	0	1				17
18. Korte Ridderstr.	0	0	4	1	3	2	2	1	0	0	1					14
19. Putte	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1						4
20. Poeljemarkt	0	0	1	0	1	2	1									5
21. Ketelstraat	0	0	4	3	4	4	0	1	2	2	2	1				23
22. Donkersteeg	0	4	4	3	3	1	3	2	2	1	1	1				25
23. Rozestraat	0	1	1	0	1	3	1	1	0	0	0	1				9
24. Korte Munt	0	0	0	2	4	4	0	2	1	1	1					15
25. Lange Munt	1	0	2	3	1	6	1	2	1	0	1	1				19
26. Vismarkt	0	0	4	1	0	2	1	1								9
27. Penskramen	1	0	0	1	0	0	1									3
28. Supra Pontem	1	0	1	0	0	0	0	0	1							3
29. Ad flumen	0	3	4	1	1	4	2	0	1	1	1					18
30. Hooiaard	0	2	2	8	5	5	2	1	1	1						27
31. Predikherenlei	0	1	2	5	6	3	6	0	2							25
32. Achter de Valcke	1	0	2	6	6	5	5	3	1							29
33. Korenlei	0	1	2	6	10	2	6	2	0	1						30
34. Geldmunt	0	2	2	3	12	4	6	1	0	2	0	1				33
35. Gravenkasteel	0	1	0	1	0	1	0	1								4
36. Veerleplein	1	9	6	6	8	7	3	4	1						1(27)	46
totaal (huishoudens)	5	66	118	111	131	110	86	52	25	22	15	13	5			759
in %	0.7	8.7	15.6	14.6	17.3	14.5	11.3	6.9	3.3	2.9	2.0	1.7	0.7			100
totaal (leden)	5	132	354	444	655	660	602	416	225	220	165	156	86			4120
in %	0.1	3.2	8.6	10.8	15.9	16.0	14.6	10.1	5.5	5.3	4.0	3.8	2.1			100

Gemiddeld aantal leden per huishouden : 4120 : 759 = 5.427

8. SAMENSTELLING VAN DE BEVOLKING NAAR HET GESLACHT

	Mannelijk		Vrouwelijk		niet bekend
	Absolute cijfers	%	Absolute cijfers	%	
Gezinshoofden					
Echtelingen	566		566		
Weduwnaars	30				
Weduwen			109		
Ongehuwden	20		34		
	616	46.5	709	53.5	
Inwonende kinderen	786	46.5	901	53.3	2
Andere inwonenden					
Familieleden	93		149		
Dienstpersoneel	159		348		
Vreemden	149		207		
	401	36.3	704	63.7	1
Totaal	1803	43.8	2314	56.1	3

Voor 100 mannelijke gezinshoofden waren er 115.1 vrouwelijke.
 Voor 100 mannelijke inwonende kinderen waren er 114.6 vrouwelijke
 Voor 100 mannelijke andere inwonenden waren er 175.6 vrouwelijke
 Voor 100 mannelijke inwoners waren er 128.3 vrouwelijke.

9. SAMENSTELLING VAN DE BEVOLKING NAAR DE LEEFTIJD

In de regel licht de *status* ons in over de leeftijd van de kinderen die deel uitmaken van het gezin, ook wanneer de leeftijd hoger is dan 20, ja zelfs dan 30 jaar. Daarentegen deelt hij ons in de regel de leeftijd van de dienstboden niet mede, ook als die onder de 20 jaar ligt, meestal ook niet die van de andere inwonenden dan kinderen en dienstboden. Uit dat alles volgt dat de hier ondernomen poging tot bepaling van de samenstelling van de bevolking naar de leeftijd eigenlijk slechts voor de kinderen van 0 tot 15 tastbare resultaten oplevert, al moge hun waarde dan nog betrekkelijk blijven.

Hieronder volgt niettemin, om het verschil in volledigheid van de gegevens voor de kinderen van 0 tot 15 en voor die van 15 tot 20 jaar duidelijk te maken, de volledige opgave van de aantekeningen voor de twintig jongste levensjaren.

Leeftijd	Mannelijke	Vrouwelijke	Totaal
19-20	15	25	40
18-19	26	33	59
17-18	24	33	57
16-17	32	38	70
15-16	29	30	59
14-15	36	33	69
13-14	41	32	73
12-13	23	36	59
11-12	38	42	80
10-11	38	40	78
9-10	30	31	61
8-9	48	39	87
7-8	45	42	88 ²²
6-7	38	30	68
5-6	31	31	62
4-5	43	42	85
3-4	37	45	82
2-3	36	43	79
1-2	35	42	77
0-1	48	44	92

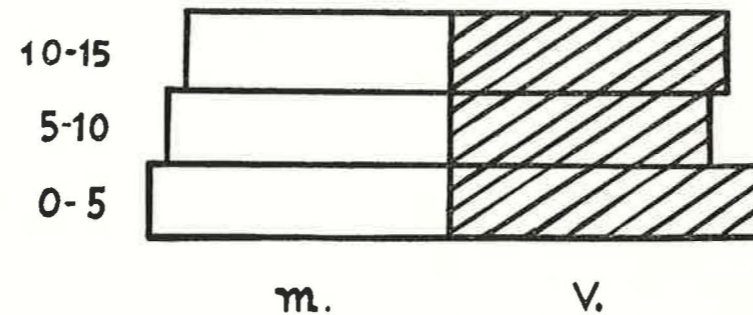
Deze gegevens worden sprekender als men de kinderen groepeert volgens leeftijdsklassen van vijf jaar:

15-20 jaar	126 + 159 = 285 of 6.92 % van de totale bevolking.
10-15 jaar	176 + 183 = 359 of 8.71 % van de totale bevolking.
5-10 jaar	192 + 173 = 365 of 8.86 % van de totale bevolking.
0-5 jaar	199 + 216 = 415 of 10.07 % van de totale bevolking.

(22) Van één kind is het geslacht onbekend.

Het percent vertegenwoordigd door de klasse 15-20 jaar is aanmerkelijk lager dan dat van de andere. Dit verschil beantwoordt evenwel niet aan de werkelijkheid. Het dient hoofdzakelijk geweten aan het feit dat niet voor alle personen van die groep de leeftijd is opgegeven. De cijfers voor die klasse kunnen dus niet worden in aanmerking genomen.

Bruikbaar zijn alleen de gegevens betreffende de kinderen van 0 tot 15 jaar. Het percent van de jongste klasse is enigszins hoger dan dat van de twee die er aan voorafgaan. De kindersterfte, vooral beneden het jaar, kan hier als een voldoende verklaring gelden. Tussen de groepen 5-10 en 10-15 is het verschil onbeduidend, zoals te verwachten was.

Samen vertegenwoordigen de kinderen van 0 tot 15 jaar 27.65 % van de bevolking.

Met behulp van deze gegevens kunnen wij ook nog de getalsterkte van bepaalde leeftijdsgroepen vaststellen, die het interessant is te kennen met het oog op de vergelijking met andere bevolkingscentra. Dit geldt in het bijzonder van de groepen van communicanten en van niet-communicanten. Voor vele bevolkingscentra is alleen het aantal der communicanten overgeleverd. De kennis van de numerieke verhouding tussen beide groepen stelt ons in staat in dat geval toch het totale bevolkingscijfer te ramen.

Ziehier dan de bijdrage van de Gentse Sint-Niklaasparochie tot dit probleem.

Op welke leeftijd ging men te dien tijde voor het eerst ter communie? Volgens sommige aantekeningen in onze status schijnt dit meestal gebeurd te zijn in het jaar volgend op de 13^e verjaardag²³. Nemen we als gemiddelde leeftijd 13 1/2 jaar, dan krijgen we met de hiervóór aangehaalde cijfers, als percent voor de vermoedelijke communicanten 74,90 %, voor de vermoedelijke niet-communicanten 25,10 %.

Er dient opgemerkt dat volgens de berekeningen van de steller van de status zelf, waarvan we evenwel niet weten op welke basis zij gebeurd

(23) Uit de aantekeningen *c* (= *communicans*) en *n.c.* (= *non-communicans*) naast de namen van de kinderen blijkt weliswaar dat deze regel niet zeer strict werd nageleefd. Maar de uitzonderingen wegen tegen elkaar op: *n.c.* komt voor bij 6 kinderen van 14 en bij 3 andere van 15 jaar, *c.* daarentegen bij één kind van 10, 4 van 11 en 5 van 12 jaar.

zijn, er in 1681 2956 communicanten en 1110 niet-communicanten waren, d.w.z. respectievelijk 72,7 en 27,3 % van de bevolking.

De aantekeningen uit de 18e eeuw, die aan het slot van de status zijn opgenomen, en de telling van 1786, geven voor de betrokken jaren de volgende cijfers:

Datum	Communicanten	Niet-communicanten
1741	2754 of 79.4 %	715 of 20.6 %
1749	2656 of 79,1 %	702 of 20.9 %
1765	2612 of 77.6 %	747 of 22.4 %
1786	2549 of 78.4 %	701 of 21.6 % ²⁴

Het percent van de niet-communicanten ligt dus in de 18^e eeuw, vooral in de jaren 1741 en 1749, merkkelijk lager dan in 1681. De vraag is of dit verschil moet worden toegeschreven aan een verlaging van de leeftijd, waarop voor het eerst ter communie werd gegaan, of aan een daling van het percent der laagste leeftijdsklassen. Laastgenoemde mogelijkheid lijkt aanvaardbaar, gezien er waarschijnlijk in vergelijking met de 17^e eeuw te Gent te rekenen valt met een lichte daling van de verhouding geboorten-huwelijken (wat practisch op een daling van de geboorte-coëfficiënt neerkomt).

Hogergenoemde gegevens voor de jongste leeftijdsklassen kunnen nog voor een andere vergelijking dienst doen. De algemene telling van 1786 leert ons immers dat er toen op de 3250 bewoners van de parochie 438 kinderen van minder dan 7 jaar waren, d.w.z. 13.48 %. In 1681 waren de cijfers respectievelijk 545 op 4120 inwoners en 13.23 %²⁵.

Ten slotte rijst de vraag: in welke numerieke verhouding staan de kinderen, die in 1681 in de Sint-Niklaasparochie wonen, tot de kinderen die er in de overeenkomstige jaren geboren zijn? Het spreekt van zelf dat deze vergelijking enigszins mank gaat. Immers niet alle kinderen die in 1681 in de parochie woonden waren er destijds ook geboren, en sommige van de kinderen die er geboren waren woonden er in 1681 niet meer, omdat ze naar elders waren vertrokken. Toch mag men aannemen dat de grote meerderheid van de aldaar geborenen er ook zijn blijven wonen, en dat de ingewekenen en de uitgewekenen vrij goed tegen elkaar opwogen, zodat onze vergelijking wel degelijk enige zin heeft.

Hierna heb ik naast elkaar geplaatst, onder I, het aantal kinderen geboren in de Sint-Niklaasparochie respectievelijk in 1680, 1679, 1678, enz. tot 1666, onder II het aantal kinderen wonende in de parochie en oud respectievelijk 0-1 jaar, 1-2 jaar, 2-3 jaar, enz. tot 14-15 jaar, en onder III het verschil tussen beide cijfers:

(24) Te Mechelen zou in 1680 12 à 13 jaar de normale leeftijd voor het eerste communiceren zijn geweest. De communicanten vormden toen 75.10 % en de niet-communicanten 24.90% van de bevolking. BOUMANS, blz. 183.

(25) DE POTTER, *Gent*, I, blz. 588.

I	II	III	I	II	III
140	92	48	131	88	43
143	77	66	147	87	60
142	79	63	132	61	71
144	82	62	145	78	67
158	85	73	149	80	69
117	62	55	165	59	106
155	68	87	146	73	73
			162	69	93

Het verschil is opvallend groot. Het kan moeilijk verklaard worden door een overschot van uitwijking op inwijking. De enige uitleg die opgaat is de hoge kindersterfte, vooral onder één jaar. Men merke op dat de kinderen van minder dan één jaar in de statistiek talrijker zijn dan om het even welke jaargang: er moeten er blijkbaar nog enige sterven opdat het gemiddelde niveau van II zou zijn bereikt; maar het grote verschil tussen de 140 van I en de 92 van II vloeit voort uit het feit dat reeds zoveel kinderen in het eerste halve levensjaar gestorven waren (de kinderen door de telling opgetekend als minder dan één jaar oud zijn immers kinderen van gemiddeld een half jaar oud), vooral in de allereerste weken.

EXCURSUS

VERGELIJKING TUSSEN DE GENTSE SINT-NIKLAASPAROCHIE EN DE MECHELSE H.H. PETRUS- EN PAULUSPAROCHIE

WAT LEREN ONS DE MECHELSE GEGEVENS IN VERBAND MET DE METHODE VAN HET DEMOGRAFISCH-HISTORISCH ONDERZOEK ?

In de voorafgaande bladzijden is de *status animarum* van de Gentse Sint-Niklaasparochie hoofdzakelijk *in se* bestudeerd geworden. Bewerkingen van demografisch materiaal krijgen evenwel pas hun volle betekenis, indien men tot vergelijking met soortgelijk materiaal voor andere bevolkingscentra kan overgaan. In het onderhavig geval is het ons reeds mogelijk uit de vergelijking met de door Boumans over de Mechelse H.H. Petrus- en Paulusparochie geschreven studie bepaalde conclusies te trekken. Zij dragen, zoals aan het slot zal blijken, ook bij tot de verbetering van de methode van het demografisch-historisch onderzoek ²⁶.

Vooreerst zij er op gewezen dat er tussen de Gentse en de Mechelse parochie veel overeenkomst bestaat. Naast een grote meerderheid van de

(26) In de hierna volgende bladzijden wordt korthedshalve de Mechelse parochie door « M. », de Gentse door « G. » aangeduid.

bevolking die minder gegoed is, vindt men in beide gevallen een groep van welgestelde lieden. Het feit dat beide steden de zetel zijn van een hoger gerechtshof, de Raad van Vlaanderen te Gent, de Grote Raad te Mechelen, draagt in een zekere mate tot deze gelijkens in sociaal opzicht bij.

De Mechelse parochie telt weliswaar veel minder inwoners dan de Gentse: 1703 tegenover 4120. Maar de indeling van de bevolking in gezinshoofden, inwonende kinderen en andere inwonenden vertoont een vrij opvallende overeenkomst.

Aantal echtelingen-gezinshoofden:

M.: $222 + 226 = 448$ of 26.3 %;

G.: $566 \times 2 = 1132$ of 27.0 %.

Aantal weduwnaars-gezinshoofden:

M.: 11 of 0.6 %;

G.: 30 of 0.7 %.

Aantal weduwen-gezinshoofden:

M.: 62 of 3.6 %;

G.: 109 of 2.6 %.

Ook wat de inwonende kinderen betreft is de overeenstemming treffend:

Aantal inwonende zoons:

M.: 316 of 18.6 %;

G.: 786 of 19.1 %.

Aantal inwonende dochters:

M.: 346 of 20.3 %;

G.: 901 of 21.9 %.

Totaal aantal inwonende kinderen:

M.: 662 of 38.9 %;

G.: 1687 of 40.9 %.

Evenmin is er enig verschil van betekenis in het aantal der andere inwonende familieleden:

M.: 98 of 5.8 %;

G.: 242 of 5.9 %.

Bij de inwonende vreemden zijn de cijfers te Mechelen lichtelijk lager voor de mannen (53 of 3.1 %, tegenover 149 of 3.6 %), maar merkkelijk hoger voor de vrouwen (114 of 6.6 % tegenover 207 of 5.0 %).

Daarentegen zijn de cijfers voor Gent hoger wat het dienstpersioneel betreft, in sterke mate zelfs voor het vrouwelijke.

Mannelijk dienstpersioneel:

M.: 56 of 3.3 %;

G.: 159 of 3.9 %.

Vrouwelijk dienstpersioneel:

M.: 93 of 5.6 %;

G.: 348 of 8.4 %.

Deze verschillen compenseren elkaar in een zekere mate. Het algemeen totaal voor de inwonenden (niet: zoons en dochters) is:

M.: 414 of 24.3 %;
G.: 1105 of 26.8 %.

Bij wijze van besluit van deze eerste reeks gegevens dient, trots inachtneming van alle punten van overeenkomst, op het grotere percent van het vrouwelijk dienstpersoneel te Gent gewezen. Het is een uiting van een relatief iets grotere welstand van de gezinnen, en is, samen met het iets hoger aantal der inwonende kinderen, oorzaak van een hoger gemiddelde van het ledenaantal der huishoudens. Dit gemiddelde bedroeg inderdaad:

M.: 4.77;
G.: 5.43.

De gegevens die te onzer beschikking staan zijn uitvoerig genoeg om het ons mogelijk te maken na te gaan hoe dit hoger gemiddelde tot uiting komt in de samenstelling van de gezinnen. In de hierna volgende tabel heb ik, om de vergelijking met die van Boumans voor Mechelen mogelijk te maken ²⁷, alleen rekening gehouden met de inwonende kinderen van minder dan 20 jaar.

INWONENDE ZOONS EN DOCHTERS

Aantal kinderen per huisgezin	Aantal huisgezinnen				Totaal aantal kinderen			
	M.		G.		M.		G.	
	Abs. cijf.	%	Abs. cijf.	%	Abs. cijf.	%	Abs. cijf.	%
1	63	29.3	128	26.7	63	10.9	128	9.5
2	49	22.8	114	23.8	98	17.0	228	17.0
3	45	20.9	97	20.2	135	23.4	291	21.7
4	30	14.0	58	12.1	120	20.8	224	16.7
5	14	6.5	50	10.4	70	12.1	250	18.6
6	8	3.7	18	3.7	48	8.3	108	8.0
7	4	1.9	9	1.9	28	4.8	63	4.7
8	2	0.9	3	0.6	16	2.8	24	1.8
9	—	—	3	0.6	—	—	27	2.0
	215	100.0	480	100.0	578	100.0	1343	100.0

(27) BOUMANS, blz. 181.

Er is dus te Mechelen een hoger percent van huisgezinnen met 1, 3 en 4 kinderen, terwijl te Gent het percent huisgezinnen met 2 kinderen lichtjes en dat van de huisgezinnen met 5 kinderen aanzienlijk hoger ligt.

Het gemiddeld aantal kinderen van minder dan 20 jaar per huisgezin met dito kinderen bedraagt:

M.: 578 : 215 = 2.68;
G.: 1343 : 480 = 2.80.

De verhouding van het totale bevolkingscijfer tot het aantal kinderen van minder dan 20 jaar bedraagt:

M.: 1703 : 578 = 2.95;
G.: 4120 : 1343 = 3.07.

De verhouding van het totale bevolkingscijfer tot het aantal huisgezinnen met kinderen van minder dan 20 jaar bedraagt:

M.: 1703 : 215 = 7.92;
G.: 4120 : 480 = 8.58.

Daar zowel te Mechelen als te Gent de leeftijd van de kinderen is opgetekend — vermoedelijk op zijn minst tot 15 jaar zonder noemenswaardige uitzonderingen — is het mogelijk de indeling van de bevolking in leeftijdsklassen, althans wat de jongste betreft, voor de twee parochies te vergelijken.

	M.	G.
10-15 jaar	115 of 6.75 %	359 of 8.71 %
5-10 jaar	152 of 8.94 %	365 of 8.86 %
0-5 jaar	142 of 8.34 %	415 of 10.07 %
0-15 jaar	409 of 24.02 %	1139 of 27.65 %

Zoals we het voor de inwonende kinderen hebben gedaan, geven we thans een vergelijking tussen M. en G. wat de indeling van het inwonend personeel betreft.

Daartoe nemen we eerst de tabel over die Boumans voor Mechelen heeft opgesteld ²⁸.

(28) BOUMANS, blz. 183.

Aantal dienstboden per huisgezin	Aantal gezinnen			Totaal	Aantal dienstboden		
	met uitsluitend mannelijk personeel	vrouwelijk	met gemengd personeel		mannelijke	vrouwelijke	Totaal
1	7	50	—	57	7	50	57
2	1	3	9	13	11	15	26
3	—	—	5	5	7	8	15
4	1	—	2	3	7	5	12
5	—	—	3	3	8	7	15
6	—	—	—	—	—	—	—
7	—	—	1	1	4	3	7
8	—	—	1	1	5	3	8
9	—	—	1	1	7	2	9
	9	53	22	84	56	93	149

Hier volgt nu de overeenkomstige tabel voor Gent.

Aantal dienstboden per huisgezin	Aantal gezinnen			Totaal	Aantal dienstboden		
	met uitsluitend mannelijk personeel	vrouwelijk	met gemengd personeel		mannelijke	vrouwelijke	Totaal
1	23	174	—	197	23	174	197
2	4	23	44	71	52	90	142
3	—	7	23	30	35	55	90
4	—	—	7	7	17	11	28
5	—	—	3	3	9	6	15
6	—	—	2	2	7	5	12
7	—	—	2	2	9	5	14
8	—	—	—	—	—	—	—
9	—	—	1	1	7	2	9
	27	204	82	313	159	348	507

De verhouding van het aantal inwoners tot het aantal dienstboden is:
M.: 1703 : 149 = 11.4;
G.: 4120 : 507 = 8.1.

Het gemiddeld aantal dienstboden per gezin met dienstboden is:
M.: 149 : 84 = 1.77;
G.: 507 : 313 = 1.62.

Het percent mannelijke en vrouwelijke dienstboden is:
M.: m. 37.6; vr. 62.4;
G.: m. 31.4; vr. 68.6.

Dit alles is niet slechts een bevestiging van wat reeds hiervóór werd gezegd, namelijk dat het percentage van de bevolking vertegenwoordigd door het dienstpersoneel, en vooral door het vrouwelijke, te Gent hoger is dan te Mechelen. Het blijkt ook dat dit verschil vooral veroorzaakt is door het betrekkelijk veel groter aantal huishoudens met één, en wel vrouwelijke dienstbode. Wat de huishoudens met meer dienstpersoneel betreft, is het verschil tussen M. en G. veel minder scherp.

Een andere gelijkenis in dit verband moge nog in het licht worden gesteld. Volgende passus van Boumans voor M. kan zonder meer op G. worden toegepast²⁹: «Aangaande tewerkstelling van beide groepen (= mannelijk en vrouwelijk dienstpersoneel) valt er een duidelijk onderscheid waar te nemen tussen enerzijds de huishoudens met één hulp en anderzijds deze met meerdere. In de eerste categorie overheerste ontegensprekelijk het vrouwelijk element... In de tweede reeks daarentegen overtrof het aantal mannelijke bedienden dit van de vrouwelijke». Zoals de tabellen het uitwijzen begint het overwicht van het mannelijk element in beide parochies bij de huishoudens met vier personeelsleden.

*
* *

Totdusver hebben we de Mechelse en de Gentse parochie «statisch» beschouwd, descriptief, zoals zij waren respectievelijk in 1680 en 1681. De vergelijking echter tussen de twee bevolkingsgroepen, gezien in hun ontwikkeling in de loop van de 17^e en de 18^e eeuw, stelt nieuwe problemen.

In de jongste jaren zijn voor verschillende steden de geboorten en de huwelijken, zoals zij in de parochieregisters staan opgetekend, geteld geworden met de bedoeling gegevens te verzamelen waarmee het bevolkingscijfer van die steden op verschillende momenten van de 17^e en de 18^e eeuw kan worden berekend³⁰. Niet alleen voor Gent, ook voor Antwerpen, werd aangetoond dat de grote stijgingen en dalingen op lange

(29) BOUMANS, blz. 184.

(30) H. VAN WERVEKE, *De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de 17^e en de 18^e eeuw* (zie hiervóór). — F. BLOCKMANS, *De bevolkingscijfers*, in: *Antwerpen in de XVIIIe eeuw* (Antwerpen 1952). — H. VAN WERVEKE, *Demografische problemen in de Zuidelijke Nederlanden (17^e en 18^e eeuw)* (Med. v.d. Kon. Vl. Acad. voor Wet., kl. der lett., jrg. XVII, 1955, nr. 1, Brussel 1955).

termijn van het aantal der geboorten en der huwelijken niet in belangrijke mate het gevolg zijn van wijzigingen in de geboorte- en de huwelijkscoëfficiënten, maar wel degelijk vooral een weerspiegeling van stijgingen en dalingen van het bevolkingscijfer³¹.

Het Mechelse geval schijnt hiermede in tegenspraak te zijn³². Dit blijkt uit de vergelijking tussen de studie van R. Boumans en een artikel van J. Verbeemen, dat in hetzelfde nummer van hetzelfde jaarboek is verschenen, zonder dat de auteurs van elkaar afwisten, of de gelegenheid hadden hun bevindingen te confronteren³³. Verbeemen heeft, zoals ik zelf voor Gent had gedaan, voor Mechelen de geboorten en de huwelijken volledig geteld. Het blijkt nu dat, terwijl de bevolking van de H.H. Petrus- en Paulusparochie tussen 1680 (*status animarum*) en 1786 (algemene telling) van 1703 eenheden tot 1957 steeg, het aantal geboorten, (berekend op grond van de beweeglijke gemiddelden) intussen van 84.0 op 55.2 daalde en het aantal huwelijken van 21.6 op 12.8. Vergelijkt men de geboorte- en de huwelijkscoëfficiënten voor M. en G. met een eeuw tussenruimte, dan bekomt men het volgend beeld:

Datum	Geboortecoëfficiënt		Huwelijkscoëfficiënt	
	M.	G.	M.	G.
1680. 1681	49.3 ‰	36.0 ‰	12.7 ‰	11.7 ‰
1786	28.2 ‰	34.1 ‰	6.5 ‰	9.6 ‰

Terwijl te Gent de coëfficiënten betrekkelijk stabiel bleven, waren zij te Mechelen enerzijds in 1680 buitensporig hoog, anderzijds in 1786 zeer laag. Het verschil is zo groot, dat men zich zou kunnen afvragen of de berekening van het bevolkingscijfer op een van beide data, 1680 of 1786, wel correct is. Daar kan evenwel moeilijk aan getwijfeld worden. De *status* van 1680 biedt alle waarborgen van degelijkheid, en de vergelijking met de Gentse parochie toont aan dat de demografische structuur die hij aan het licht brengt voor het sociale milieu en voor de tijd volkomen normaal is. Wat de telling van 1786 betreft, de H.H. Petrus- en Paulusparochie krijgt er een aantal inwoners toegewezen dat in een normale verhouding blijkt te staan tot die van de gezamenlijke stadsbevolking, wanneer men vergelijkt met de verhouding van het aantal geboorten en het aantal huwelijken voor de parochie en voor de stad³⁴.

Men moet dus aannemen dat de coëfficiënten van 1680 wel degelijk zo hoog, en in 1786 wel degelijk zo laag waren, en dat ten gevolge van deze

(31) Zie o.a. mijn *Demografische problemen*.

(32) Ik wees er reeds op in *Demografische problemen*, blz. 8.

(33) J. VERBEEMEN, *De demografische evolutie van Mechelen (1370-1800)*, (Hand. v.d. Kon. Kring voor Oudh., Lett. en Kunst v. Mechelen, dl. 57, 1953, blz. 63-97).

(34) In 1786 telde de H.H. Petrus- en Paulusparochie 1975 zielen op de 20.350 van de totale Mechelse bevolking dwz. 9.71%. Het beweeglijk gemiddelde van de geboorten, berekend over de jaren 1782-90, bedroeg 8.49% van die der ganse stad, dat van de huwelijken, berekend over dezelfde jaren, 8.24%. Deze cijfers geven geen aanleiding om het bevolkingscijfer in verdenking te brengen.

dubbele anomalie de curve van de geboorten en de curve van de huwelijken te Mechelen geen weerspiegeling zijn van de bevolkingscurve. Deze vaststelling maant tot voorzichtigheid bij het onderzoek van andere bevolkingscentra³⁵.

Een laatste vraag wacht nog op een antwoord. Hoe is het mogelijk dat met een geboortecoëfficiënt 49.3% tegenover 36.0% de Mechelse parochie in 1680 nagenoeg dezelfde demografische structuur vertoonde als de Gentse? Noodgedwongen moet men aannemen dat de kindersterfte er nog belangrijk hoger was dan te Gent.

Indien we namelijk de op blz. 36 bijeengebrachte cijfers voor G. in leeftijdsklassen groeperen, dan krijgen we de volgende verhoudingen tussen de in de parochie geboren en de in de parochie levende kinderen.

Gebooren in de parochie in	Oud in 1681	Percentsgewijze verhouding
1676-80: 727	0-5 jaar: 415	57.1%
1671-75: 682	5-10 jaar: 365	53.5%
1666-70: 767	10-15 jaar: 359	46.8%
<hr/>		
1666-80: 2176	0-15 jaar: 1139	52.3%

(35) In een tweede, overigens even belangrijk artikel (*Mechelen in 1796. Demografische en sociaal-economische studie*, in: Hand. v.d. Kon. Kring voor Oudh., Lett. en Kunst v. Mechelen, dl. 58, 1954, blz. 135-179) schrijft VERBEEMEN het laag geboortecijfer op het einde van de 18^e eeuw toe aan het «enorm vrouwenoverschot», gevolg van een sterke, vooral vrouwelijke inwijking. «Het percent der kinderen is vrij klein», meent hij (blz. 167). Deze opvattingen schijnen mij niet met de feiten te stroken.

Het vrouwenoverschot was in 1796 niet hoger dan in 1680. In dit laatste jaar vertegenwoordigden de mannen in de H.H. Petrus- en Paulusparochie 41.93%, de vrouwen 58.07% van de bevolking (BOUMANS, blz. 180). Zo we voor 1796 de kinderen beneden de 12 jaar gelijkelijk over de twee geslachten verdelen (de telling vermeldt voor die leeftijd het geslacht niet), dan waren er toen te Mechelen 8608 mannelijke en 11647 vrouwelijke inwoners, of resp. 42.50 en 57.50%.

Het aantal kinderen beneden de 15 jaar was in 1796 (25.29%; berekening van mij, volgens VERBEEMEN, *Mechelen in 1796*, blz. 137) nauwelijks kleiner dan in 1680 (26.10%; berekening van mij, volgens BOUMANS, blz. 182).

Het percentage van de bevolking dat gehuwd was in 1796 was hoger dan in 1680: 30.54% (VERBEEMEN, *Mechelen in 1796*, blz. 144) tegen 26.37% (berekening van mij, volgens BOUMANS, blz. 176).

Ik verlies niet uit het oog, dat deze vergelijkingen niet zuiver zijn, omdat de cijfers van 1680 slechts één parochie betreffen. Maar ook als men ze enigszins ten gunste van Verbeemens stelling wijzigt, bieden ze haar nog geen voldoende steun. De daling van de geboortecijfers kan alleen verklaard worden door de geringere vruchtbaarheid der huwelijken op het einde van de 18e eeuw.

De overeenkomstige cijfers voor M. zijn:			Percentsgewijze verhouding
Geboren in de parochie in	Oud in 1680		
1675-79: 388	0- 5 jaar: 142		36.6 %
1670-75: 370	5-10 jaar: 161		43.5 %
1665-69: 334	10-15 jaar: 143		42.8 %
<hr/>			
1665-79: 1092	0-15 jaar: 446		40.8 %

Zoals reeds op blz. 35 gezegd, zijn de in de tweede kolom getelde kinderen niet noodzakelijk alle uit de groep van de eerste voortgekomen, en kunnen vele kinderen van de eerste eenvoudig uitgeweken zijn, maar men mag toch aannemen dat het tegenover elkaar stellen van deze twee reeksen cijfers enige zin heeft.

Het blijkt dan dat, terwijl het aantal «overblijvenden» in de leeftijdsklasse 10-15 jaar voor M. en G. niet sterk verschilt (42,8 en 46,8 %), de vergelijking voor de groepen 5 tot 10 en vooral 0 tot 5 zeer ten nadele van M. uitvalt: respectievelijk 43,5 en 36,6 % tegenover 53,5 % en 57,1 %. Anders gezegd: M. heeft weliswaar in 1680 een veel hogere geboortecoëfficiënt dan G., maar het heeft tevens ook een veel hogere kindersterfte, zodat het eindresultaat vrijwel hetzelfde is. Er is zelfs een overcompensatie voor de laatste jaren, die voor gevolg heeft dat voor M. de jongste leeftijdsklasse minder talrijk vertegenwoordigd is dan de vorige, en ook dan de overeenkomstige te G. (zie inderdaad blz. 39).

Deze hoge kindersterfte, die we voor het einde van de 17^e te M. mogen aannemen, is dan in de loop van de volgende honderd jaar geleidelijk verminderd, tot zij op het einde van de 18^e eeuw een voor de tijd normaal peil bereikte, zodat het bevolkingscijfer zich ook met een veel lagere geboortecoëfficiënt kon handhaven en zelfs aangroeiën. Terwijl de percentsgewijze verhouding van de kinderen beneden de 12 jaar tot de in het overeenkomstige tijdsverloop geborenen, in 1680 (in de HH. Petrus- en Paulusparochie) 40,8 % bedroeg, was zij in 1796 (voor de ganse stad) 51,3 % geworden³⁶.

(36) Berekening van mij, naar VERBEEMEN, *Demografische evolutie*, blz. 92, en DEZ., *Mechelen in 1796*, blz. 137.

Bijlagen

I

*Aantekeningen van de status animarum betreffende ketterse en van ketterij verdachte gezinnen in de Sint-Niklaasparochie te Gent in 1681*¹.

[Inleiding]

[Eigenlijke status]

Sunt in praefata parochia familiae haereticae, sequentes.

In primis familia Jacobi Claijsens, cum uxore, licet ancilla sit catholica. Degit autem in de Veldtstraet, de qua pagina 6a versa huius status.

[f° 6 v°:] Fam. Jacobi Claessens
Anna Versluyijs ux. *heret. notorii*²
Clara Provost anc. *quae catholica est*

Item familia Joannis Baptistae Vermandel, cum uxore, filio, ac ancilla, de famulo dubitatur. De qua, pagina 28. versa huius status. *Bennesteke*

[f° 28 v°:] Fam. Joannis Bap. Vermandel *heret.*

Joanna de Smet ux.
Joannes filius an 13.
Petrus de Screvele fam.
Adriana ancilla
Abraham Cocquijt scriba

Item familia Joannis de Coninck, cum conjuge, et ancilla. De qua pagina 45. versa huius status: *degit autem in Ketelstraete, ex hac parochia recessit anno 1685.*

[f° 45 v°:] Fam. Joannis de Coninck *hereti obstinati*
Joanna van den Abiele ux. *omnes*
Anna Verbiest ancilla *cappen en leren*

Est autem alia familia Bonaventurae Quartier, cum uxore Maria Claijsens, Paschasio fratre suo, non ancilla. Degunt autem op de Predickheere Laij. De quibus pag. 60. huius status. *Haec Maria subito obiit 4 Martii 1686 et sepulta est apud Alexianos 6a. eiusdem vesperi, recessit dictus Bonaventura ex hac parochia ad illos Sti Michaelis, ubi degit cum haerico Croijenest. 1687.*

[f° 60 r°:] Fam. Bonaventure Quartier *heretici notorii obstinati*
Maria Claessens ux. *excepta ancilla*
Paschasius Claessens frater
Livina van Uffel ancilla

Sunt etiam in dicta parochia suspectae familiae aliquot.

Primo. Familia Gasparis van Zeijele, ephippiarii in de Veldtstraete cum uxore Margareta de Coninck, filia praefati Joannis de Coninck, haeritici. *Obiit dictus Gaspar catholico ritu.*

[f° 10 v°:] Fam. Gasparis van Zele *suspec. in fide obiit*

Margareta de Coninck ux.
Pieternella van Bevere ancilla

(1) Zie ook DE POTTER, III, blz. 211-212. — E. DE MOREAU, *Histoire de l'Eglise en Belgique*, V, blz. 339-340.

(2) De gecursiveerde woorden zijn van een latere hand.

2° Familia Adriani Canniet, sub signo Cervi, in foro granorum, de qua pagina 40. huius status. *Hic recessit e parochia hac.*

3° Familia Joannis Eijlbroeck, sub praefato cervo, nec satisfacit ex parte obligationis paschalis. *Recessit pariter.*

4° Familia Cornelii van der Bele, in de Roose-straete, pag. 51.

5° Familia Francisci Maradi aen de Ghes. pag. 59. *Recessit.*

[f° 40 r° :] Fam. Adriani Canniet susp.
in cavea cervi

Gertrudis Cools ux.
Joannis filius an 6.
Maria filia an. 2.

[f° 40 r° :] Fam. Joannis Eijlbroeck
non satisfecerunt

Maria Janssens ux.

[f° 51 r° :] Fam. Cornelii van der
Beele *suspectus*

Judoca Schoutheer ux.
Theresia Maria Zanders filia an 20
Joanna Zanders filia an 18
Joannes Bap. Zanders filius an 22

[f° 59 r° :] Fam. Francisci Maradi
in cavea *serdonis suspecti*

Petronella Verbaeren ux.
Joannes filius an 5
Christina filia 17 mensium

[f° 2 r° :] [Veldstraat]

Fam. Guilliemi Rijckevorstel
Petronilla uxor
Anna M. filia an 24
Elizabetha an 21 *susp.*
Joannes filius an 23
Petrus de Mey

[f° 6 v° :] [Veldstraat]

Fam. Petri Waudrupont *suspecti*
Magdalena Carnoor ux.
Maria C. filia ann. 22.
Vidua D. du Chesnetin in
eadem familia

[f° 30 r° :] [H. Geeststraat]

Fam. Joannis de Meester
Anna van Kouwenberch ux. *susp.*
Judoca advena

II

Soortgelijke aantekeningen, in: Brevis informatio status ecclesiae parochialis Sti. Nicolai (1671. — Bisschoppelijk Archief, B. 7).

Sunt quatuor familiae hereticae in civitate natae, viventes sine scandalo:
Primus Balduinus De Smet, habitans in Adamante,
2. Vidua Prouyenne, op de Carelie,
3. Paulus Prouyenne, ibidem,
4. Joannes Vermandele, habitans in felstraet¹.

(1) De overeenkomstige *Brevis informatio* van twee andere parochies bevat inlichtingen van dezelfde aard (zelfde nummer van inventaris):

Sint-Baafs:

Duo publici haeretici cum familiis, scilicet Jacobus Cox, et Jacobus Balen, non scandalos.

Sint-Jacobs:

Albertina van der Stock, quae alit familiam ex parte haeticam et aliquos pervertit; in cuius domo sunt imagines turpissimae, habitans in Steendam.